

STANDPUNTEN & KANTTEKENINGEN

DE ONTMASKERING VOORBIJ

Anton Derks¹

Het Vlaams Belang hield vorig jaar in november voor het eerst een economisch congres. Door zich te profileren als een partij met een volwaardig ideologisch programma tracht ze het imago van *single-issue* partij die niet regeringsbekwaam is zich af te schudden. Het uitstippelen van een economisch programma werd een moeilijke evenwichts-oefening. Binnen de partij bestaan immers ideologische meningsverschillen tussen een conservatief-liberale, marktkapitalistische strekking enerzijds en een economisch nationalistische, corporatistische en protectionistische strekking anderzijds. Met haar economisch congres probeert het VB het bedrijfsleven gunstig te stemmen en dat is goed nieuws voor de protagonisten van het harde liberalisme binnen de partij. Niet toevallig werd het congres voorgezeten door Gerolf Annemans. Hij staat, samen met bijvoorbeeld Alexandra Colen, al langer bekend als het boegbeeld van de conservatief liberale strekking van de partij.

De vraag is of het VB met een economisch rechtse positionering niet een belangrijk deel van haar electorale arbeidersachterban zal afstoten. Volgens een gangbare analyse scoort het VB bij de laaggeschoolde arbeiders enkel vanwege haar autoritaire en conservatieve standpunten over migratie, veiligheid, opvoeding en moraal. De rechtse standpunten op sociaal-economisch vlak worden dan geacht in strijd te zijn met de natuurlijke belangen én opinies van dit deel van het electoraat. Wie de 'kleine man' wil terugwinnen van het VB, moet hem confronteren met het ware, economisch rechtse gelaat van deze partij, zo luidt dan de boodschap. Het geloof in een dergelijke ontmaskeringsstrategie berust mijns inziens op een fundamentele misvatting die de ontwikkeling van een succesvolle strategie tegen extreem-rechts in de weg staat.

De mythe van de economisch linkse arbeider strookt immers niet met bevindingen uit sociologisch onderzoek. Onderzoek toont herhaaldelijk aan dat mensen in sociaal kwetsbare posities in grote mate verzuchten naar gelijkheid, maar tegelijk vanuit een onbehagen sterk vatbaar zijn voor een economisch rechts discours dat fors uithaalt naar de verzorgingsstaat ('hangmat', 'sociaal profitariaat'), de belastingdruk en de gulzige overheid (zie bijvoorbeeld Derks 2004, 2005). Wie de verrechtste arbeider terug naar links wil doen overhellen, kan maar beter gewapend zijn met een goed inzicht in de aantrekkingskracht van een economisch rechts discours.

Zoals gezegd, tapt het economisch discours van het VB uit twee rechtse vaatjes: de liberale marktideologie en het economisch nationalisme. Beide stromingen hebben een potentieel om de gevoelens van sociale onrechtvaardigheid die leven bij mensen in kwetsbare sociale posities aan te spreken en te kanaliseren naar rechts. De liberale marktideologie hanteert een meritocratisch billijkheidsprincipe dat verdienste en verloning koppelt aan individuele prestatie. 'Voor wat, hoort wat' en wie hard werkt, stelt zich verdienstelijk op.

¹ Gastdocent Vrije Universiteit Brussel

Volgens de klassieke liberale economie biedt de brede toepassing van het marktprincipe de beste garantie op een billijke verdeling van de welvaart. Arbeid, inzet en creativiteit worden beloond, luiheid en gebrek aan inzet bestraft. Deze opvatting heeft ook voor een groot deel van de laagopgeleide arbeiders een wervingskracht. De meeste mensen, de traditionele arbeiders op kop, zien zichzelf immers liever gecast in de rol van hardwerkende, zelfredzame en verdienstelijke arbeider, dan in de rol van iemand die op de overheid aangewezen is om in zijn levensonderhoud te voorzien.

Het economisch nationalisme heeft zijn wortels in een totaal andere ideologische traditie, meer bepaald de volksnationalistische versies van het solidarisme en het corporatisme. Bij de omvorming van het Vlaams Blok tot het Vlaams Belang schrapte de partij het solidarisme uit haar grondbeginselen, maar de basis van deze op het Verdinaso geïnspireerde ideologie blijft ook in de nieuwe partij aardig overeind. Het solidarisme is in tegenstelling tot het liberalisme een anti-individualistische ideologie. Het appelleert aan nostalgische, antimodernistische sentimenten vanuit een geïdealiseerd beeld van een eengemaakte volksgemeenschap. Het nationalistische solidarisme huldigt het principe van de klassensolidariteit en zet zich daarom sterk af van het socialisme en het linkse syndicalisme. “Staken schaadt, werken baat”, deze oude VB slogan kan inderdaad vanuit de solidaristische traditie worden begrepen. Maar ook de nationalistische kritieken op het ‘ongebreedeld kapitalisme’, de globalisering en de macht van de multinationals passen in dit plaatje. Deze fenomenen zijn volgens de nationalistische kritiek immers bedreigend voor de traditionele culturele identiteit van de organische volksgemeenschap. Daarnaast moet ook de verzorgingsstaat het ontgelden, omdat deze de spontane solidariteit vanuit de volksgemeenschap zou vernietigen en mensen afhankelijk zou maken van een anoniem, bureaucratisch, grootschalig en ondoorzichtig bolwerk. De intellectuele grondslag van het rechtse solidarisme werd gelegd door de auteurs van de zogenaamde ‘conservatieve revolutie’ vanaf het einde van de 19de eeuw. Deze stroming is echter niet blijven stilstaan. Ze wordt voortdurend geactualiseerd door verschillende organisaties, zowel door radicale actiegroepen zoals de “nationalisten tegen globalisering” als door intellectuele ideologen van nieuw rechts (zoals de Franse filosoof Alain de Benoist of de auteurs uit het Vlaamse tijdschrift TeKoS), evenals door de zogenaamde sociaal-nationalisten die men (vooral in Frankrijk) ook onder socialisten aantreft.

Het VB beperkt de grondslag van de solidariteit tot de eigen etnische groep, of, zoals men in de nieuwe beginselverklaring van de partij kan lezen, tot “de volksgemeenschap van burgers, die voldoende verbondenheid hebben met elkaar, op grond van culturele identiteit of op grond van een gemeenschappelijke geschiedenis en beschaving”. Het pleidooi voor werk en sociale zekerheid “voor het eigen volk eerst” kan zeer aantrekkelijk zijn voor mensen in ondergeschikte posities. Het speelt niet enkel in op het economisch eigenbelang, maar het plaatst deze mensen ook in de aantrekkelijke rol van “hardwerkende Vlaming” en van “volwaardig lid” van een “hechte, solidaire volksgemeenschap”. Het ongenoegen en de sociale frustraties worden gekanaliseerd naar de externe zondebok, in het bijzonder de groepen die niet thuishoren in het ideaalbeeld van het eengemaakte, Vlaamse volk. Hier treffen we het bonte gezelschap aan van migranten, asielzoekers, het ‘sociaal profitaat’, de ‘volksvreemde’ politieke klasse, de bureaucraten en natuurlijk de Walen met de PS in een bijzondere hoofdrol. De aantrekkingskracht van het anti-migrantendiscours op laaggeschoolde arbeiders is reeds herhaaldelijk in sociologisch onderzoek aangetoond en is intussen voldoende gekend

(Depickere & Swyngedouw 2002). Minder bekend maar eveneens duidelijk is de vaststelling dat mensen met een lage sociale status – vaak zelf werkloos of afhankelijk van een leefloon – er vaak de meest hardvochtige meningen op nahouden als het gaat over andere onfortuinlijke steuntrekkers (Kochuyt 1999). De competitie, naijver en wederzijdse schimppartijen zijn vaak vooral te begrijpen als krampachtige pogingen om de eigen waardigheid te behouden.

Wie een electoraat aan zich wil binden, moet niet enkel met een partijprogramma, maar ook, of misschien zelfs vooral, met een verhaal naar buiten komen. De twee rechtse stromingen die men in het VB aantreft, de economisch liberale en de solidaristische, hebben elk een andere achtergrond en ideologie, wat moeilijkheden kan opleveren om een coherent partijprogramma uit te werken. Maar de twee stromingen vinden elkaar wel in een gemeenschappelijk verhaal, dat intern een belangrijk bindmiddel kan vormen, en dat ook naar buiten toe een bijzonder sterke aantrekkingskracht uitoefent. Dat is het verhaal van de parasitaire klasse die zich onrechtmatig verrijkt op de kap van de ‘hardwerkende’ Vlaming.

Het verhaal van de parasitaire klasse beschikt over drie elementen die onmisbaar zijn om een brede massa, en in het bijzonder sociaal kwetsbare groepen, aan te trekken. Het plaatst de betrokkenen in een duidelijke, cultureel herkenbare rol waar mensen zich mee kunnen en willen identificeren (in dit geval de slachtofferrol). Ten tweede biedt deze rol een kader aan waarmee mensen hun ongenoegen kunnen plaatsen. En tenslotte biedt het een uitzicht op een ‘betere’ wereld.

Het verhaal van de parasitaire klasse is uiteraard geen uitvinding van het VB. Het werd in het verleden reeds succesvol vertolkt door het Marxisme. De rechtse variant van het verhaal viseert niet langer de kapitalistische uitbuiters maar wel de migranten en andere ‘volksvreemde elementen’. Hoe komt het dat het linkse verhaal van de parasitaire klasse bijna volledig van het toneel is verdwenen? Links heeft haar lot in sterke mate verbonden aan de verzorgingsstaat. Hierdoor heeft ze ongetwijfeld een belangrijke bijdrage geleverd in de verbetering van de sociale en materiële levensomstandigheden, maar tegelijk heeft ze zichzelf hierdoor op verschillende manieren kwetsbaar gemaakt. Door de verbetering van de levensomstandigheden verminderden de klassenconflicten en hierdoor werd het linkse verhaal van de parasitaire klasse minder pertinent. De verburgerlijking van de arbeidersklasse kende zijn hoogtepunt in de gouden jaren zestig. Het nieuwe onbehagen dat de laatste decennia opgang maakt, heeft veel minder een materiële dan wel een culturele grondslag. Het treft vooral mensen die de overgang naar de zogenaamde postindustriële kennismaatschappij, en de daarmee verbonden waarde-transitie, moeilijk kunnen verteren. Links heeft deze problematiek niet snel genoeg erkend, ze is te lang meegegaan in het verhaal van de kennismaatschappij dat voor bepaalde groepen, in het bijzonder de laagopgeleiden, geen aantrekkelijk perspectief biedt. “Wij zorgen voor uw sociale zekerheid” kan dan overkomen als een magere troost voor een geschonden waardigheid. Rechts heeft hier handig op ingespeeld met haar bijtende kritiek op de verzorgingsstaat.

Om het tij van de verrechtsing te keren is meer nodig is dan het ontwikkelen van een goed partijprogramma en een degelijk bestuur. Het belangrijkste probleem waar links nu mee geconfronteerd wordt is niet dat het geen programma heeft, maar wel dat het geen verhaal heeft. Het zal dus lang niet volstaan om luid te roepen dat het VB, ook op economisch vlak, een rechtse partij is om te verwachten dat de arbeidersachterban van

die partij zich hierdoor zal laten afschrikken. De ontmaskeringsstrategie lijkt dan een krampachtige verdediging, die in de eerste plaats de eigen ideologische zwakte moet maskeren.

De malaise van links treft niet enkel Vlaanderen, ook elders in Europa worden sociaal-democratische partijen geconfronteerd met moeilijkheden om de traditionele arbeidersachterban te bereiken. Vele partijen lijken deze evolutie te beschouwen als een voldongen feit en richten zich naar de brede middenklasse en de zogenaamde ‘median voter’ (Kitschelt 1994, 1995). Na Stevaerts vertoog over ‘de mensen’, is het nu de beurt aan ‘iedereen’. Probleem is dat dit centrum reeds overbevolkt is, zodat profilering vooral een kwestie wordt van marketing, media en ‘goed bestuur’. Het ontwikkelen van een alternatief dat aantrekkelijk is voor de lager geschoolde en vaak verzuurde arbeiders, ligt dan ook niet voor de hand. De ontwikkeling van een ‘ethisch socialisme’ is evenmin evident. Waar moet het socialisme zijn ethische boodschap vandaan halen? Ethiek vindt immers uitdrukking in culturele tradities en wordt verwezenlijkt via verhalen, rituelen en de semiotiek van de ons omringende culturele objecten. Met het einde van de socialistische arbeidersbeweging en haar symboliek, is het socialisme in belangrijke mate verworden tot een rationele, materialistische en technocratische beweging. Socialisten stellen zich voor als verdedigers van de gelijkheid. Maar het is niet door het definiëren van een abstracte waarde dat men een verhaal heeft, laat staan een inspirerende ideologie met een ethisch appel. Bovendien wordt deze waarde door iedereen geclaimd, met inbegrip van het VB. Het komt er dan op aan een onderscheidend verhaal te brengen over ongelijkheid en sociale onrechtvaardigheid. Het vertoog dat gelijke startkansen niet volstaan, maar dat er ook sterk herverdeeld moet worden naar gelijke uitkomsten, blijft tot op heden vooral een principe en een uitgangspunt voor beleid, maar is nog onvoldoende geïntegreerd in een geloofwaardig en wervend ideologisch verhaal.

Literatuur

- DEPICKERE, A. & M. SWYNGEDOUW (2002). Verklaringen voor het succes van extreem-rechts getoetst, p. 1-25 in M. Swyngedouw & J. Billiet (red.) *De kiezer heeft zijn redenen. 13 juni 1999 en de politieke opvattingen van Vlamingen*. Leuven/Leusden, Acco.
- DERKS, A. (2004). "Are the underprivileged really that economically 'leftist'? Attitudes towards economic redistribution and the welfare state in Flanders." *European Journal of Political Research* 43(4): 509-521.
- DERKS, A. (2005). "Populisme en de ambivalentie van het egalitarisme. Hoe rijmen sociaal zwakkeren een rechtse partijvoorkeur met hun sociaal-economische attitudes?" *Res Publica* 47(4): 528-553.
- KITSCHELT, H. (1994). *The Transformation of European Social Democracy*. New York, Cambridge University Press.
- KITSCHELT, H. (1995). *The Radical Right in Western Europe. A Comparative Analysis*. Ann Arbor, The University of Michigan Press.

KOCHUYT, T. (1999). *Over een Ondercultuur. Een cultuursociologische studie naar de relatieve deprivatie van arme gezinnen*. Onuitgegeven doctoraatsverhandeling, Departement Sociologie, KU Leuven.